

RECENZE A ZPRÁVY

Odešel významný historik starověku

29. října 2015 zemřel významný emeritní profesor starověkých dějin na Masarykově univerzitě, Josef Češka, DrSc. Dožil se věku 92 let.

Tento rodák z Kuřimi strávil svá gymnaziální léta v Tišnově a po odkladu, způsobeném uzavřením českých vysokých škol v roce 1939, vystudoval na brněnské univerzitě obory historie a klasická filologie. Docentem Masarykovy univerzity (tehdejší Univerzity J. Ev. Purkyně) se stal r. 1963 a pět let nato byl jmenován řádným profesorem. Po Vladimíru Grohovi byl druhým zdejším pedagogem, specializujícím se primárně na dějiny starověku, které vyučoval na Katedře starověké kultury, již také po řadu let vedl. (Jejím nástupcem je dnes Ústav klasických studií.) Na odpočinek odešel v roce 1989.

Ačkoli profesor Češka přednášel studentům celé dějiny období starověku, jako vědec se specializoval především na problematiku pozdně římského vývoje. Byl průkopníkem těchto studií v naší republice a založil badatelskou školu, která i nadále tuto oblast bádání rozvíjí. Do historie české vědy se Josef Češka zapsal zejména svými monografiemi o pozdní antice („Římský dominát“ z r. 1976, „Poslední století starověku“ z r. 1987, „Římský stát a katolická církev ve IV. století“ z r. 1983 a „Zánik antického světa“, vydaný v r. 2000). Tyto monografie jsou nejenom faktograficky neobyčejně bohaté a přesné, ale zcela na úrovni nejmodernější světové vědy vykládají celou škálu vzájemně propojených vnitropolitických i zahraničně politických příčin slábnutí římské říše, popisují a hodnotí procesy kontinuity mezi antikou a středověkem, v jejichž rámci se zároveň udály významné změny, pozvolna měnící antickou společnost ve středověkou. Pečlivé analýze podrobil jejich autor vzájemný vztah vývoje římských měst a venkova (latifundií), proměny v postavení svobodných občanů, kolónů a otroků, a zejména pak vztah církve a římského státu. Jako historik s obecnou znalostí starověkých, nejenom antických dějin, zdaleka nepodceňoval roli náboženství v pozdní antice, uznával a dokázal vyloužit vzájemnou provázanost mezi sakrální a profánní sférou, která panovala jak ve staroorientálním, tak také v antickém světě.

Jeho článek o politickém pozadí, na němž vzniklo christologické učení Athanasia z Alexandrie, s nímž souvisejí počátky současné katolické víry, byl v r. 1976 převzat do prestižní ediční řady, která obsahuje světový výběr z výsledků bádání o antice a je příznačně nazvána *Wege der Forschung*, konkrétně do svazku *Die Kirche angesichts der Konstantinischen Wende*. Této pocty se tehdy badatelům ze střední a východní Evropy nedostávalo právě často.

Stejný význam jako jeho monografie měl i jeho v našich zemích první překlad kompletního díla nejvýznamnějšího historika pozdní antiky Ammiana Marcellina *Res gestae*. V souvislosti s překladem se hlouběji zabýval rovněž textovou kritikou Ammianova spisu a navrhl několik mezinárodně poté uznaných čtení některých pasáží jeho textu. Kromě toho

publikoval také výklady speciálního využití určitých latinských termínů v tomto prameni a přispěl k rehabilitaci Ammianova stylu, když poukázal na to, v kterých místech byl zkažen opisovači i některými editory.

Z textu tohoto pozdně antického historika vytěžil poznatky k novému řešení některých problémů pozdně antických dějin, jako např. k osudu sarmatského kmene Limigantů či k problematice politických procesů 4. stol. a přispěl i k řešení některých otázek prosopografické povahy.

Ze starších Češkových prací si trvalou hodnotu uchovává např. jeho monografie o diferenciaci otroků v prvních dvou stoletích principátu.

Širší veřejnost, která velmi příznivě přijala překlad Ammianova díla (vyšel již dvakrát) Josefa Češku zná rovněž i jako autora mnoha erudovaných prologů a epilogů k různým překladům z obou antických literatur, jako tvůrce hesel v naší Encyklopedii antiky či v Encyklopedii archeologie. Velmi užitečným dílem, a to též pro odborníky, bylo vydání souboru přepsaných a přeložených latinských nápísů z doby římské, nacházejících se na území Slovenska, které J. Češka zpracoval společně s profesorem Radislavem Hoškem. V roce 1998 představila veřejnosti výsledky bádání Josefa Češky kniha rozhovorů, které s ním vedl Jiří Hanuš z vydavatelství CDK, nazvaná „Od katakomb ke světové církvi“ a o rok dříve bylo v Čitance světové literatury publikováno „Interview o pádu římské říše a o prvních stoletích středověku“. Velmi se tedy osvědčil i jako popularizátor historické vědy.

Studentům kromě skript, pojednávajících o pozdní antice, věnoval také učebnici textové kritiky, určené pro filologickou praxi. Její velkou předností je, že zde využil zkušeností, získaných z vlastní práce s uvedeným dílem *Res gestae*. Vychoval řadu generací českých historiků, kteří na něho vzpomínají jako na náročného pedagoga, jenž však v mnohých z nich dokázal podnítit trvalý zájem o obor, který přednášel.

K zásluhám prof. Češky nepochybně patří jeho precizní práce s antickými, řecky i latinsky psanými prameny, k níž vždy vedl též studenty a která může být pro všechny mladé vědce příkladem dodnes, stejně tak jako jeho přesvědčení, že historik starověku by měl vždy přistupovat *ad fontes*, a bez této znalosti nepodléhat sebemodernějším, logickým, ale výpočtům dobových pramenů odporujícím konstrukcím.

Úplný výčet děl Josefa Češky najdeme ve Sborníku prací Filozofické fakulty Masarykovy univerzity E 33, 1988, str. 9-19, a dále v časopise *Graeco-Latina Brunensia* 1998/99, č. 3-4, str. 7-9. Pokračováním jeho odkazu je dneska samostatný obor Dějiny starověku, vyučovaný na Ústavu klasických studií Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, který připravuje absolventy v bakalářském, magisterském i doktorském stupni studia.

Profesor Češka získal významné místo mezi koryfeji oboru i ve vzpomínkách těch, kteří měli to štěstí poznat jej jako učitele.

Jarmila Bednaříková